

Slovenský kresťanský samizdat

Štvrťročník informujúci a uvažujúci o kresťanskom svetonázore a kresťanskej kultúre

Kolín, marec 2004

Číslo 7

Modernú a postmodernú Európu — vrátane jej kresťanskej stále ešte jedinej serióznej svetonázorovej a morálnej chrabice — si nemožno bez osvietenstva predstaviť. Takže aj kresťania si 12. februára pripomenuli 200 rokov od smrti jedného z najvplyvnejších a najpocitivejších osvietencov, *Immanuela Kanta*. Nebudem tu samozrejme podávať výklad jeho filozofickej syntézy a originálnych svetonázorových postrehov, aj keby som toho bol schopný, ako že nie som. Pripomeniem iba jeho príspevok k filozofickej etike, ktorý možno zhrnúť do *kategorického imperatívu*, azda najznámejšieho jeho výroku: *Jednaj vždy iba podľa tej maximy (tej normy či pravidla) o ktorej si môžeš priať aby sa stala všeobecným zákonom*.

DER SPIEGEL tiež venoval prvé svoje tohoročné číslo Kantovi, sústreďujúc sa hlavne na jeho morálnu filozofiu s u nich už obvyklými nehistorickými výpadmi proti Cirkvi. Obzvlášť ma zaujal výrok jedného Kantovho biografu *Manfreda Geiera*, že Kant mu “pomohol mať slobodnú hlavu s morálkou bez Boha”. Necítim sa povoláný posúdiť, či naozaj išlo Kantovi o toto, nakoniec napísal celú knihu s názvom *Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft* (Náboženstvo v medziach púheho rozumu), ktorú komentuje známy americký protestantský teológ *H. Richard Niebuhr* v anglickom vydaní z roku 1934 slovami “Z mnohých pokusov interpretovať kresťanstvo výhradne z pozície etiky sa mi Kantovo úsilie zdá byť najdôkladnejším a najviac osvetľujúcim.”

A ja môžem iba poznamenať, že aj môj otec — cirkevný a rodinný právnik — ktorý ma vychovával v komunistických intelektuálnych katakombách, veľa sa odvolával na Kanta a jeho kategorický imperatív, ale celkom iste si nemyslel, že by mu Kant dával “slobodnú hlavu s morálkou bez Boha”!

Na inú tému: Citujem často, a aj budem, z časopisu *First Things* (FT), ktorý vydáva *Richard Neuhaus*, konvertita (pôvodne evanjelický pastor, teraz katolícky kňaz), lebo patrí k najserióznejším mesačníkom svojho druhu v Amerike vychádzajúcich. Je zakotvený samozrejme v americkom kultúrnom prostredí, konkrétne v kresťanskej orientácii, ktorá záväzkom plynúcim zo Starého zákona, vzťahu k našim židovským “starším bratom” prikladá väčší dôraz než ako sme na to zvyklí v Európe. Nič proti tomu, ako som to inde už spomenul, túto verziu západného kresťanstva a katolicizmu možno vidieť ako *komplementárny*, európsku verziu — ktorá viac zdôrazňuje poučenia a korektúry plynúce z osvietenstva — dopĺňujúci prístup.

Takže pokiaľ ide o otázky abstraktné, filozoficko-teologického alebo etického rázu, je FT pozíciu ktorú sa snaží zaujímať tento štvrťročník veľmi sympatický. Treba ale tiež povedať, že niekedy nemôžeme stanoviská FT a jeho vydavateľa brať ako absolútne *svetonázorové*, či dokonca politické vodítko: niektoré vyjadrené postoje sa mi zdajú byť zbytočne nekompromisne vyhranené. Toto platí obzvlášť o ich príliš čierno-bielom videní politického vzťahu USA vs ostatný svet (resp. Európa) alebo izraelisko - palestínskeho / arabského /

islamského konfliktu. Opakujem, ide tu iba o také postoje, ktoré nevyplývajú nutne z kresťanskej pozície, ktorú s FT sdielame. Domnievam sa totiž, že oba tieto, v istom slova zmysle spolu súvisiace, politicko-ideologicko-mocenské problémy takto zjednodušene predsa len nemožno vidieť.

OBSAH

Dva neúplné pohľady na Boha (kresťanov).....	2
Politický, kultúrny a abstraktný konzervatizmus	5
Kvalita versus kvantita?.....	9
Obetovaná náboženská sloboda?	9
Vedomie a seba-vedenie.....	10

Som na konci svojej cesty, Pane!
V slepej uličke, nie iba zákruta, ale
jednoducho NO THROUGH TRAFFIC!
Nemám už kam by som išiel,
som na konci svojich síl.
Tak rozvážne som plánoval, namáhal sa,
zapieral, no kam to viedlo?
Premárnená snaha, zmarené nádeje
a vyprázdnené sny!
Som na konci svojej cesty,
či azda na vrchole svojej osobnej kalvárie.
Je to však naozaj môj koniec Pane?
Alebo azda... azda nájdem silu povedať:
“nie moja, ale Tvoja vôľa nech sa stane”?
Pomôž mi vidieť a pochopiť, Pane,
že to je práve Tvoja obľúbená metóda,
totiž meniť konce ciest na začiatky
pre tých, ktorí Ťa hľadajú!
Otvor novú cestu aj pre mňa,
daj mi odvahu a sebadôveru putovať po nej
s vedomím, že iba Ty vieš vytvárať
nové začiatky zo zmŕtvychvstalých nádejí
tam kde my vidíme už iba beznádej
a koniec cesty...

Podľa Rev. Ron Elbourne
[Waverley Gazette (Australia) 15/4/1981

Dva neúplné pohľady na Boha (kresťanov)

Paul Davies (1946)¹ je známy mimo iné pre svoj výrok „Môže sa to zdať čudné, ale podľa môjho názoru prírodné vedy poskytujú bezpečnejšiu cestu k Bohu ako náboženstvo“². Kniha, ktorá ho vari najviac preslávila³ končí „Daviesovým krédom“ takto formulovaným:

Nemôžem uveriť, že naša existencia v tomto vesmíre je iba hračkou osudu, náhodný výbežok (blimp) veľkej kozmickej drámy. Naša zúčastnenosť je príliš intímna. Fyzická rasa Homo môže byť bezvýznamná, ale existencia mysle v niektorých organizmoch na niektorej planete vo vesmíre je iste faktom fundamentálneho významu. Skrže uvedomelé bytosti vesmír dal vznik seba-uvedomeniu. (self-awareness). Toto nemôže byť iba triviálny detail, malý vedľajší produkt bezduchých, bezúčelových síl. My sme sa tu naozaj mali objaviť.

V tej istej knihe však explicitne vraví „Nie je pre mňa samozrejmosťou, že táto postulovaná Bytosť, ktorá stojí za racionalitou nášho sveta, je v nejakom vzťahu k osobnému Bohu náboženstva, a ešte menej k Bohu biblie a Koránu.“ Toto ale treba vidieť v kontexte s priznaním, že „sa nikdy nepokúsil diskutovať náboženský zážitok/skúsenosť alebo otázky morálky“² ako to pripomína iný anglický teoretický fyzik, ktorý ale vyštudoval aj teológiu, Rev. John Polkinghorne⁴. Davies stojí mimo akejkolvek náboženskej, kresťanskej či inej, tradície a sám ako matematický fyzik sa dopracoval k viere v Boha (akokoľvek panteisticky a bez morálnych záväzkov chápaného). Táto cesta je pozoruhodná, nemožno od nej ale očakávať, že sama o sebe povedie ku kresťanskej viere.

Davies je predným zástancom či predstaviteľom toho, čo, Ian Barbour⁵, Polkinghorne a iní nazývajú prirodzenou teológiou (*natural theology*)⁶: cesta k Bohu skrže vedu, ktorej podstata spočíva nie v nejakej logickej dôkazovosti, ale v presvedčení, že teizmus dáva najlepšie vysvetlenie mnohoro rozvrstvenému ľudskému styku s realitou.⁷ Navrhované odpovede prirodzenej teológie — odpovede na otázky, ktoré kladie veda, ale ich nevie uspokojivo zodpovedať — nie sú logicky nevyhnutné, sú ale plauzibilné, prijateľné a intelektuálne uspokojivé i pre toho, kto nemá predchádzajúci sklon k viere v osobného Boha. Toto je jeden fakt, ktorý prirodzenú teológiu robí atraktívnou aj pre veriaceho kresťana. Aj keď poskytuje jednostranný a neúplný pohľad na hlavný objekt kresťanskej viery, lebo mu chýba stret so sakrálnym, ktorý sprostredkujú a propagujú náboženské tradície celého sveta.⁸ To už je druhý fakt, ktorý je tiež dobre ilustrovaný v Daviesových knihách.

Neide o to, že Daviesa jeho fyzikálne (a biologické) erudície neprivedli k viere v kresťanského Boha (ani veriaceho matematika či fyzika k viere neprivedla matematika či fyzika), ale o to, že o tom musel explicitne hovoriť čím sa prejavila neúplnosť jeho celkového pohľadu, svetonázoru.⁹ Pravda, pre veriaceho je Paul Davies tým „prstom, ktorý ukazuje na mesiac“ (aby som zasa použil známu orientálnu metaforu) a veriaci sa má menej dívať na ten prst a viac na to, kam ukazuje: k viere, ktorá z fyziky nevyplýva, ale nie je s ňou ani v rozpore, skôr naopak.

Veda a náboženstvo sa zaoberajú skúmaním dvoch rôznych aspektov ľudskej skúsenosti/zážitku (experience): v prvom prípade ide o náš neosobný stret s fyzikálnym svetom nad ktorým stojíme, ktorý "transcendujeme", my; v druhom prípade ide o náš osobný stret s Tým, ktorý stojí nad nami, ktorý "transcenduje" nás.

John Polkinghorne, *McNair Lecture Chapel Hill UNC 23.3.1993*

¹ Profesor teoretickej fyziky, pôsobil na univerzitách v Cambridge, Londýnskej, Newcastle/Tyne and Adelaide. Toho času je profesorom „*natural Philosophy*“ na *Australian Centre for Astrobiology* na Macquarie University v Sydney. Je známy predovšetkým pre svoje knihy popularizujúce vedu (fyziku a biológiu), držiteľ niekoľkých cien za propagovanie vedy. V roku 1995 mu bola udelená veľmi prestížna *Templeton Prize* za náboženský výskum, na svete (iste teda v jeho anglicky hovoriacej časti) najvýznamnejšia cena za intelektuálne úsilie.

² *God and the New Physics*, Dent 1983, str. ix.

³ *The Mind of God* (Božia myseľ), Simon & Schuster, 1992. Kniha bola napísaná ako reakcia na záver známej knihy *A Brief History of Time* (Krátke dejiny času) od *Stephen Hawkinga* (Bantam, 1988) „Ak objavíme kompletnú teóriu, bude to konenčný triumf ľudského rozumu — lebo vtedy budeme naozaj poznať Božiu myseľ“.

⁴ *Faith, Science and Understanding* (Viera, veda a pochopenie) SPCK 2000, str. 190. Bližšie o Polkinghornovi pozri SloKreSam 2, str. 9.

⁵ Jeden z trojice významných britských prírodovedcov/teológov (Barbour, Peacocke, Polkinghorne), autor známej štvor-typológie klasických vzťahov medzi vedou a náboženstvom: konflikt, neodvislosť, dialóg, integrácia. Pozri napr. *Religion in an Age of Science* (Náboženstvo v dobe vedy), HarperSanFrancisco 1990.

⁶ Presnejšie, ide o novú prirodzenú teológiu na rozdiel od „starej“ Anselma a Tomáša Akvinského.

⁷ J. Polkinghorne, *Belief in God in an Age of Science* (Viera v Boha vo dobe vedy), Yale UP 1998, str.xii.

⁸ *Faith, Science and Understanding* str. 194.

⁹ Na potešenie ateistov. Napríklad veľmi explicitne v sérii interview s *Phillipom Adamsom*, známym austrálskym novinárom a reportérom, bojovným ateistom (bez matematických či fyzikálnych kvalifikácií) na púšti pri *Cooper Pedy*, ktorý vysielala austrálska TV stanica SBS v roku 1995.

David Aikman, autor nedávno vyššej knihy *Ježiš v Pekingu: Ako kresťanstvo pretvára Čínu a mení svetovú rovnováhu síl* (*Jesus in Beijing: How Christianity Is Transforming China and Changing the Global Balance of Power*) v rozhovore s americkým novinárom tvrdí že súčasne žije v Číne asi 82 miliónov kresťanov (70 miliónov protestantov a 12 miliónov katolíkov). To je asi 6.3% obyvateľstva, teda oveľa viac ako jedno percento, na ktoré sme boli zvyklí. Mnohí z nich patria k elite, vedci, intelektuáli, ktorí študovali v USA a inde na Západe a po návrate domov naviazali kontakt s kolegami na súkromných kresťanských stretnutiach. Šíri sa názor, že kresťanstvo "funguje", to jest že kresťania si naozaj navzájom pomáhajú a že modlitby často vedú k pozoruhodným telesným ozdraveniam. Iným faktorom je veľmi otvorený postoj čínskych intelektuálov k takým javom ako je vedúce postavenie západnej civilizácie vo svete. Pýtajú sa, ako sa to mohlo stať, aké základné princípy západnej civilizácie jej umožňovali znovu a znovu sa samo-korigovať namiesto uviaznutia v cyklickom a nakoniec permanentnom úpadku. Mnohí prišli k záveru, že to bola kresťanská etika a dynamizmus viery založený na pevnej viere v budúcnosť a viera, že dejiny nie sú cyklické, ako to hlása buddhizmus a dokonca aj konfucianizmus, ale "lineárne" so špecifickým konečným cieľom. Na rozdiel od často nihilistických cyklov modernizmu a postmodernizmu, čo zasa zaujíma špeciálne umelcov. Aikman tiež tvrdí, že pokiaľ ide o svetovú politiku, čínski kresťania sú proizraelskí a vyjadruje, podľa mňa dosť špekulatívnu, nádej, že budú raz aj úspešní pri evangelizácii islamu.

<http://www.nationalreview.com/interrogatory/aikman200312220001.asp>

Autor, vlastne autorka, na ktorej sa pokúsime ilustrovať iný neúplný pohľad na Boha kresťanov, je *Karen Armstrong* a jej kniha *A History of God: The 4000-Year Quest of Judaism, Christianity and Islam* (*Dejiny Boha: 4000 ročné pátranie judaizmu, kresťanstva a islamu*), Ballantine Books 1993. Jej cesta k tejto téme viedla v istom zmysle opačným smerom ako u Daviesa. Vyrástla v britskej katolíckej rodine, bola dokonca sedem rokov mníškou, potom „vyskočila“ a zdá sa, že knihu vlastne písala na ospravedlnenie tohoto kroku.¹⁰ Hneď v úvode veľmi poýšenecky

¹⁰ Nemôžem si odpustiť poznámku, že toto je dnes bohužiaľ časté aj u kňazov, ktorí nevydržia a po „vyskočení“ vinu hľadajú nie vo svojej slabosti či nedokonalosti, ale ak aj nie v Bohu samom tak aspoň v Cirkvi, voči ktorej nedokázali dodržať dané, hociako ťažké, sľuby. Ak extrémom v minulosti bolo verejné odsudzovanie takýchto nešťastníkov, dnes takéto oslavovanie vlastných nedostatkov a hľadanie viny u iných, je myslím druhým extrémom. Trochu to pripomína situáciu s atematikou: málokto sa chváli v spoločnosti, že veľa nečítal, že nepozná pravopis, nevie plávať, lyžovať, atď, ale často počuť ľudí ako sa temer chvália tým, že nemporozumeli školskej matematike, že sú maturantami s nematuritnými znalosťami z matematiky.

hovorí o detinskej viere v ktorej bola vychovaná, že sa nevedela modliť atď, až sa človek musí diviť, prečo potom išla za mníšku. Paul Daviesovi sa podľa všetkého dostalo príliš málo náboženskej výchovy v tradičnom slova zmysle, Karen Armstrong sa jej zrejme dostalo príliš veľa a v psychologicky nesprávnej forme.

Ak Paul Davies veľmi kvalifikovane hovorí o priemete Boha ako idey do fyziky a biológie, Armstrong rovnako kvalifikovane hovorí o idei osobného Boha v histórii. Ak však Davies zo svojich špekulácií vyvodzuje pozitívne, pre veriaceho celkom optimistické, závery, Armstrong je dosť negatívna, uznáva síce, že idea nejakého Boha je pre ľudstvo nevyhnutná (Voltaire?) všetky existujúce „modely“ (biblický, filozofický, mystický) však zamietá ako neschopné vývoja, reinterpretácie. Vidí ich iba ako zdroj poučenia a výstrah pri vytvorení nejakej novej viery vhodnej pre 21. storočie. Davies má naivné názory na náboženstvo, vieru vidí iba ako vieru nevzdelačných, toto o Armstrong nemožno celkom povedať, kniha ktorá je nepochybne historicky zaujímavá a asi aj cenná obsahuje state z ktorých vidno, že je informovaná o rôznych teologických a filozofických smeroch nevie si však s nimi poradiť, vie ich iba popísať a jej hlavná predstava nábožného človeka ostáva nakoniec redukovaná na protivedeckého fundamentalistu. O súčasnom výskume a teóriach o vzťahu medzi prírodovedou a náboženstvom, prevádzanom ľuďmi s prírodovednými/matematickými ako aj teologickými kvalifikáciami (napr. vyššie spomínaní Barbour, Peacocke, Polkinghorne) zdá sa nevie nič, podobne ako Davies. Na rozdiel od Daviesovej „pasívnej“ neznalosti je táto jej neznalosť „aktívna“, bojovná, vidí všade iba rozpor medzi (prírodo-) vedou, dokonca i logikou, a vierou.

Iné porovnanie, ktoré človeka napadá pri čítaní jej knihy je problematika sociológie, hlavne ale histórie, prírodovedného výskumu, ako som o ňom referoval v úvahe *Science Wars* (SloKreSam 6). Kritizoval som tie jeho výstrelky, ktoré chcú zasahovať do epistemologického významu vedeckého výskumu, ktoré chcú zo štúdia historického pozadia a procesu robiť závery o vedeckej pravde, o objekte vedeckého poznania. Armstrong podobne podáva zaujímavé historické pozadie a prehľad o vonkajších okolnostiach, ktoré viedli k monoteizmu a západnej forme špirituality, jej pohľad je však *a priori* negativistický, aj čo sa týka hodnotenia celkového vývoja, aj čo sa týka filozofických záverov o náboženskej pravde, o hlavnom Objekte monoteistických náboženstiev. Nie je však zďaleka tak agresívna (absurdná) ako niektorí postmodernistickí sociológovia vedy, ktorých sme kritizovali v *Science Wars*.

Dialektika poznania fyzikálneho sveta:

naivný svetonázor → newtonovský mechanizmus a pred-darwinovský kreacionizmus → súčasné kozmologické a biologické teórie.

Dialektika kresťanskej viery a perspektívy:

kresťanstvo euro-centrické, lebo Európa predstavovala celý civilizovaný svet → kresťanstvo ako jedno z mnohých rovnocenných náboženstiev, keďže je vlastne veľa kultúr a civilizácií → kresťanstvo budúcnosti ako náboženstvo stojace nad kultúrou.

Oboje — prirodzená teológia Paula Daviesa a historicistický pohľad Karen Armstrong — vidia iba priemet Boha do oblasti (fyziky či histórie) v ktorej ho hľadajú. Oba ho aj nachádzajú iba do tej miery do akej je „viditeľný“ z perspektívy, z ktorej sa naň dívajú: ako *Designera* alebo ako „historicko-psychologickú potrebu ľudstva“. Oba prístupy sú anti-dogmatické v tom zmysle, že si sami naivne predstavujú zmysel náboženských symbolov. Ako keď praktizujúci technik bude znevažovať potrebu čistej matematiky, ktorej ani nerozumie, neuvedomujúc si, že bez nej by nebolo modernej techniky, tohoto „priemetu“, teda aplikácie, matematiky v každodennom živote.

Ako sme povedali, Davies poskytuje informovaný, celkovo pozitívny pohľad na (kresťanského) Boha skrze predsa len obmedzenú perspektívu prírodovedy, zatiaľ čo Armstrong poskytuje takisto informovaný, avšak celkovo skôr negatívny pohľad na Boha monoteistických náboženstiev (ideu osobného Boha, teda partnera modlitieb, explicitne odmieta) cez takisto obmedzenú perspektívu historického vývoja a okolností. Ani je-

den z týchto pohľadov sa nemôže dopracovať k myšlienke Boha, ktorý vstúpil do našej (judeo-kresťanskej, historicko-etnický židovskej) kultúry skrze Zjavenie a ešte menej ku kresťanskej myšlienke *Inkarnácie* — Boha, ktorý sa stal človekom aby sa nám priblížil. To je samozrejmé. Čo nie je samozrejmé je zamietanie ideí ku ktorým sa z takejto platformy nemôžem dopracovať, lebo z nej ani objektívne nevyplývajú. Vyplývajú z niečoho iného čo z tejto obmedzenej výskumnej perspektívy nevidno.

Veriaci si je vedomý, že tieto dva neúplné pohľady na náboženstvo akosi odpovedajú dvom viditeľným nosičom kresťanskej viery, dvom „pozemským nohám“ na ktorých stojí naša viera. Jedna je jej zakotvenie v *materiálnom svete*, druhá jej zakotvenie v *nemateriálnej kultúre*. Tak ako nohy potrebuje človek aby na nich stál, nie sú však to najdôležitejšie čo ho robí človekom, aj tieto dve „nohy“ — jednu študujú prírodné, druhú spoločenské vedy — sú potrebné pre vieru vzdelaného kresťana, nie sú však tým, čo vieru robí vierou. Pohľad cez prírodné vedy poskytuje majestátny, ale obsahom chudobný pohľad na Transcendentno. Pohľad cez kultúru zasa vedie k pokúšaniu relativizmu, že vlastne všetky náboženstvá sú rovnako ďaleko od pravdy, ktorá je nepoznateľná a ani na tom tak nezáleží. Oba tieto neúplné pohľady síce samy o sebe vedú k Bohu — objektívne existujúcemu či nie — ktorý mi však nemá čo povedať.

Mimochodom, tieto dve „nohy“, fyzikálny svet a kultúra nejako aj súvisí aj s dilemou *nature or nurture*, so sporom či viac gény či viac prostredie vytvárajú a ovplyvňujú to, čo tvorí človeka, jeho psychologickú identitu. To však je už iná téma.

Z dôvodov zďaleka nie jasných, Karen Armstrongovej knihe A History of God: The 4000-Year Quest of Judaism, Christianity, and Islam sa dostalo veľkej publicity keď vyšla v Británii (A. Knopf ju priniesol sem do USA). Človek môže chápať, prečo sa zalúbila vyzývavému ateistovi A. N. Wilsonovi. Píše, "Toto je najfascinujúcejšia, učená štúdia najväčšej honby za chimérou (wild goose chase) v dejinách — pátranie po Bohu." Ale ani Robert Runcie, bývalý canteburský (anglikánsky) arcibiskup, nešetří chválou, "Občerstvuje naše chápanie toho, čo už vieme a poskytuje jasný úvod do toho, čo nám nie je známe." Človek sa musí počudovať nad tým, čo to je, o čom si Jeho Excelencia myslí, že to vie. Ku koncu 460-stranového diela Armstrong, bývalá mníška, pripúšťa, že "Niektorí ľudia ešte stále si myslia, že je možné najst' zmysel v idei Boha." My sme si skôr istí, že nie je zdravé vystavovať sa slabomyselným (feather-brained) ideám zle informovanej bývalej veriacej, ktorej chápanie teologického myslenia je asi tak chabé ako jej ovládanie štýlu anglického jazyka. Naozaj, Runcie.

Richard J. Neuhaus, *First Things*, február 1994

Je to charakteristická doktrína utopistických revolucionárov a násilne sa presadzujúcich kacírov po stáročia, totiž to, že Boh sa im prihovára priamo a že preto môžu ignorovať Písmo, dejiny a tradíciu a robiť čokoľvek čo sa im pozdáva ako správne.

David Warren v článku Ako som sa stal katolíkom, Ottawa Citizen 9.9.2003

Politický, kultúrny a abstraktný konzervatizmus

Podľa jednej definície v populárnom náučnom slovníku "Konzervatizmus je postoj či filozofia, ktorá kladie veľký dôraz na tradíciu. Konzervatívci chcú zachovať ("konzervovať") tradičné inštitúcie, hodnoty a idey; spoliehajú sa na ne ako na vodítko múdrosti a dobra. Preto hľadajú pokrok v rámci osvedčených hodnôt z minulosti." Autoritatívny slovník *Merriam-Webster* definuje konzervatizmus trochu užšie ako sklon v politike k zachovaniu toho, čo sa osvedčilo, vidí ho ako politickú filozofiu "založenú na tradícii a sociálnej stabilite, zdôrazňujúcu zavedené inštitúcie a dávajúcu prednosť postupnému vývoju pred náhlými zmenami". Konzervatizmom ako *politickou praxou* (napr. rovnomennej britskej strany) sa tu zaoberať nebudeme. Iba poznamenajme, že pre kontinentálneho Európana je politická strana, ktorá nesie v názve 'konzervatívna' asi rovnako cudzia ako je pre Angličana či Američana politická strana, ktorá nesie v názve 'kresťanská'. Hoci sa iste veľa Európanov hlási za konzervatívcov¹¹ aj keď sa pod tým všeličo rozumie; podobne ako je medzi Anglosasmi veľa kresťanov a tiež pod tým všeličo rozumia.

Konzervatívnu *politickú filozofiu* si tiež iba okrajovo všimneme, aj to iba v anglicky hovoriacom svete. Rozoznávajú sa v podstate dva smery: *britský*, ktorého nestorom je *Michael Oakeshott*, a *americký* vychádzajúci z *Leo Straussa*. Obe tieto konzervatívne politické teórie sa v súčasnosti vidia ako reakcia na postmodernistický stav spoločnosti, kde bežná občianska prax sa už *de facto* neriadi normami odpovedajúcimi nejakej od politiky nezávislej realite, kde individuálne identity sú roztrieštené a chýba im stabilita, kde niet už konvencií, ktoré by udržiavali politickú a sociálnu disciplinovanosť, kde skupiny získavajú vplyv skrze mocenské zásahy, kde politickým teóriam chýba všetka viera nie iba v Boha, ale aj v ľudskú schopnosť transcendencie, povznesenia sa nad banálne.¹² Oba smery súhlasia, že v súčasnosti

hlavné politické trampoty vychádzajú zo spajovania, zlučovania, filozofie so spoločenskou praxou. Tvrdia, že filozofia stojí mimo pravdy, ktorú skúma a kritizuje, nemôže ju však vytvárať. Preto keď sa filozofia a spoločnosť navzájom prelínajú, občianska prax a morálka, ktoré zaistujú slobodu a poriadok pre verejnosť, sú podryté. Strauss je napríklad proti verejnému hlásaniu 'filozofických právd', lebo tých ktorí sú nepriaznivo zasiahnutí to obráti proti tomu, kto vyhlasuje nepríjemné pravdy.

Na druhej strane Oakeshott a Strauss, resp. ich nasledovníci, sa rozchádzajú v tom, ako čeliť nebezpečeniam takéhoto zlučovania (filozofie a spoločensko-politickej praxe). Oakeshott a mnohí jeho (britskí) žiaci veria, že "Boh je mŕtvy" a prispôbili sa situácii keď už niet apriorných foriem určujúcich a zaistujúcich slobodu a poriadok, zdroje a medze ľudského jednania. Preto štát musí určiť "dopravné pravidlá", na rôznych cestách po ktorých skupinky či spoločnosť môžu dôjsť k žiaducim výsledkom, nemá ale tieto žiaduce ciele sám definovať. Naproti tomu Strauss a jeho (americkí) žiaci veria, že takéto riešenie viedie k tomu, že politika bude v skutočnosti založená iba na moci a donucovaní. Podľa nich je potrebný jednotný základ spočívajúci v konce koncov na zjavení a nie na nejakej politickej či filozofickej cnosti. Strauss veril, že zjavenie hraje rozhodujúcu rolu v súťaži medzi náboženstvom a filozofiou. Boh nie je mŕtvy, a ak, tak musí byť znovuoživený a politická filozofia sa musí postaviť na stranu náboženstva a viery v snahe obnoviť spoločenské istoty a vymaniť spoločnosť z postmodernistickej neistoty.¹³

Spomeňme, že (americkí) konzervatívci sa ešte delia na:

- (a) libertárov (*libertarians*), to sú tí, čo abstrahujú zo západného dedičstva jeho dôraz na slobodu a *a priori* danú dôležitosť jednotlivca, a na
- (b) tradicionalistov, to sú tí, čo vychádzajú z toho istého zdroja zdôrazňujú nemenné hodnoty, cnosti a poriadok.¹⁴

To však už sme na hranici medzi politickým a kultúrnym konzervatizmom, ktorý možno vidieť — zasa mám na mysli predovšetkým americkú scénu — delený na

¹¹ Pre *outsidera* trochu nezrozumiteľný je (česko)slovenský politický konzervatizmus, predstavovaný napr. časopisom *Domino forum*. Politická filozofia, ktorá donedávna nariekala nad stratou pražského postkomunistického tútora, sa dnes oddáva euroskeptickým sentimentom, hoci slovenskému činiteľovi pod kepienkou Brüsselu sa predsa len ponúka oveľa volnejšia ruka či hracia plocha (nakoniec budú jedni z 25) než akú kedykoľvek od roku 1918 mali od Prahy. Zrejme ide/išlo v oboch prípadoch o sentimenty živené americkými *neo-cons*—porovnaj prípad Poľsko—ale aj tak.

¹² Pozri *Robert Devigne*, *Pretavenie konzervatizmu (Recasting Conservatism: Oakeshott, Strauss and the Response to Postmodernism)*, Yale UP 1994, str. xi.

¹³ op. cit. str. 190-191

¹⁴ Frank S. Meyer, ed., *What Is Conservatism?* (Holt, Rinehard and Winston, 1964), 7-20.

- (i) *konzervatizmus tradičný*, ktorý chce zo západného dedičstva zachovať tak jeho "telo" (kultúru vo všeobecnom slova zmysle) ako aj "dušu" (kresťanstvo), niekedy v príliš skostnatelo nemenných formách;
- (ii) *neocons*, ktorí chcú zachovať "telo", s kresťanstvom a jeho vonkajšími prejavmi síce v ňom obsiahnutom, ale nahradiť autentickú kresťanskú "dušu" novou verziou, s prílišným dôrazom na Starý zákon, verziou ktorá je cudzia transkultúrnym aspiráciám kresťanstva¹⁵ ako sme ho poznali po storočia.

Do ďalších detailov tu nepôjdeme, iba si dovoľm túto pripomienku. „Náš“ *Michael Novak*, jeden z predných predstaviteľov *neocons*, kedysi správne požadoval, že ak sa majú porovnávať prednosti či nedostatky kapitalizmu s prednosťami či nedostatkami socializmu, treba porovnávať teóriu s teóriou a prax s praxou. A nie nedostatky kapitalistickej praxe porovnávať s prednosťami teoretického, praxou neovereného ideálneho socializmu. Toto dnes človeka napadá, keď si spomenie na ideály a myšlienky, ktoré sme mnohí obdivovali a hltali keď *neocons* (napríklad v *American Enterprise Institute*) boli v ideovej opozícii nielen proti komunistickej verzii socializmu, ale aj proti americkým naivným ľavičiarom z ktorých mnohí prispeli k vzniku toho, čo dnes možno vidieť ako *politically correct* myšlienkovú quasi-diktatúru. Tieto pekné ideály a hlboké myšlienky ťažko porovnať s často plytkými agitáciami z tých istých zdrojov, keď po 11. septembri sa *neocons* naraz dostali k politickej moci, aspoň nepriamo. Veru, nielen pre socializmus, ale aj pre konzervatizmus, teda jeho *neocons* verziu, platí, že niečo iné sú ideály a morálne zásady obraňované z opozície, a niečo iné vernosť týmto ideálom a dodržiavanie týchto zásad, keď sa ich protagonisti dostanú k politickej (a mediálnej) moci.

Konečne sa môžem pokúsiť na pozadí týchto poznámok vysvetliť čo chcem nazývať *abstraktným* (myšlienkovým, postojovým s možnými praktickými implikáciami) *konzervatizmom*. Vyjdeme z toho, čo som v úvodníku predchádzajúceho Samizdatu nazval *logaritmickým princípom*: Logaritmické pravítko¹⁶ ako neodmysliteľná pomôcka inžiniera či prírodovedca bolo prekonané vývojom (nahradené počítačkami a počítačmi). Abstraktná (matematická) myšlienka, na ktorej bolo jeho fungovanie založené však tento vývoj a zmeny pretrvala, logaritmus ostáva naďalej dôležitým a použiteľným matematickým

pojmom aj v dobe počítačov. Prechod od zastaralého logaritmického pravítka k počítačom možno vidieť ako revolučný, ale iba navonok: na abstraktnom matematickom pozadí sa zachovala kontinuita.

Toto je jeden poznatok, ktorý, domnievam sa, možno povýšiť na všeobecnejšiu zásadu či filozofický princíp s prípadnými aj praktickými, nie iba myšlienkovými, implikáciami. V danej situácii obyčajne stará ustanovizeň, spoločenská či morálna prax, naivný svetonázorový postoj atď (a nakoniec aj možní noví kandidáti) sú viac menej známi. Problém spočíva v tom, ako rozhodnúť, čo má hrať úlohu „logaritmu a matematiky“, teda čo a na akej vyššej úrovni je zachovania

“Verím, že keď sa všetko uváži, Pius XII jednal vhodne a rozhodoval správne” vraví *Sir Martin Gilbert* v rozsiahlom interview pre časopis *Inside the Vatican*. Gilbert je žid, autor známej biografie Winstona Churchila a nedávnej z mnohých jeho kníh, *Spravodliví: neznámi hrdinovia holocaustu* (*The Righteous: The Unsung Heroes of the Holocaust*). *Yad Vashem* memorial v Jeruzaleme má na zozname vyše dvadsať tisíc kresťanských záchrancov Židov, ktorým bol udelený titul *Spravodlivý medzi Nežidmi* (*Righteous Among the Gentiles*.) Toto sú ľudia — hlavne katolíci, už aj preto, že katolicizmus dominoval v zasiahnutých oblastiach Európy — ktorí riskovali životy aby zachránili Židov a Gilbert a iní vedci veria, že skutočný počet záchrancov je oveľa vyšší. Ich mená sú stratené pre históriu, ale nie pred Bohom. Gilbert vraví, "Možno pol milióna zachránených Židov nie je prehnaný odhad. Určite tu ide o stovky tisíc a nie desiatky tisíc zachránených." *Pinchas Lapide*, iný židovský odborník, odhaduje tento počet na 800 000, hoci mnohí toto číslo už považujú za príliš vysoké. Gilbert doslova, "Stotisíce Židov zachránených celou Katolíckou cirkvou pod vedením a za podpory Pia XII odpovedá podľa mňa úplne pravde." Podobne článok *Ronalda Rychlaka Goldhagen v. Pius XII* (pozri *SloKreSam 1.*) je zdrcujúcou kritikou Goldhagen a iných, ktorí obviňujú Pia XII z ľahostajnosti či dokonca prečinov proti ľudskosti počas holocaustu.

Tak či tak, musíme mať porozumenie aj pre to, čo vraví p. Rhonheimer (katolícky kňaz židovského pôvodu, ktorý v tomto čísle *First Things* kritizuje niektoré aspekty vatikánskej politiky toho obdobia). Také porozumenie je súčasťou "očistenia pamäte" ku ktorému neustále vyzýva pápež Ján Pavol II. Mnohí, ktorí vinia Cirkev za to, že mlčala vtedy, chcú aby mlčala dnes vo veciach ako napríklad umelé prerušenie tehotenstva. Nechápu, že si sami protirečia, nevidia či nechcú vidieť zlo pred svojimi očami. Alebo keď ho vidia, odvracajú zrak ako to robili mnohí, vrátane náboženských vodcov, počas tých tragických rokov, keď morálna povinnosť sa javí tak samozrejme a jednoznačne — **nám dnes**.

First Things, November 2003

¹⁵ porovnaj *Znovuzrodenie kresťanstva*, *SloKreSam 6*

¹⁶ Explicitne 'logaritmus' v názve je špecifikum slovenčiny: ani anglický *slide rule* ani nemecký *Rechenchieber* to nemá.

hodné. Z nášho „logaritmického“ príkladu však vyplýva ešte jedna zásada, ktorú som už inde spomínal: nová generácia (vedcov, inžinierov) sa neposmieva z názorov predchádzajúcich generácií a nechce „revolučne búrať“ vymoženosti ich doby lebo vie, že bez nich by nemala na čom stavať, že „bez logaritmického pravítka by nebolo počítačov“.

Abstraktný konzervatizmus ako životná filozofia by mal teda pozostávať z

- (A) *princípu zachovania kontinuity* skrze pojiťko či pojiťka na abstraktnej, vyššej úrovni, aj keď vonkajší, „viditeľný“ prechod zo starého na nové sa môže zdať veľmi revolučný;
- (B) *postoja rešpektu k starému*, aj tých jeho prejavov a zložiek, ktoré po dobrom uvážení treba považovať za vývojom prekonané, lebo aj tie boli resp. sú potrebné pre zrod nového (aj keď často iba ako „živná pôda“ či životodarné „hnojivo“).

Samozrejme, (A) vyjadruje to, čo sme nazývali logaritmickým princípom. Rigidný či skostnatelý konzervatizmus sa pravda tiež riadi postojom vyjadreným sub (B), od abstraktného konzervatizmu sa ale líši tým, že príliš veľa toho chce zachovávať, že jeho nositeľ nie je intelektuálne či svetonázorovo schopný povzniesť sa na vyššiu úroveň, kde kontinuita neznamená zachovávanie vonkajších foriem.

Inšpiráciou je tu nie iba triviálny príklad logaritmického pravítka a počítača, ale aj oveľa zložitejšie problémy z filozofie prírodných vied, kde tou vyššou úrovňou, ktorá zaručuje kontinuitu medzi starým a novým je (čistá) matematika. Platí to hlavne pre fyzikálne teórie, ale dnes už stále viac aj pre teórie biologické či genetické. Napríklad Newton si fyzikálny svet predstavoval celkom ináč ako Einstein či dokonca súčasní fyzici, ale z pozície matematického nadhľadu sú tieto teórie porovnateľné a kontinuita matematicky vyjadriteľná, aj keď svojimi vonkajšími prejavmi predstavujú naozaj revolučné prevraty v chápaní ma-

Podľa nedávneho Národného židovského prieskumu obyvateľstva (National Jewish Population Survey) židovské obyvateľstvo USA je menšie a staršie ako pri poslednom prieskume pred desať rokmi. V USA žije asi 5.2 miliónov Židov, poklesok o 0.3 milión napriek silnej vlne prisťahovalcov z bývalého Sovietskeho zväzu. Toto odpovedá asi 1.8 % celkového obyvateľstva USA. Prieskum definoval Žida ako osobu, ktorá sa za Žida hlási, alebo má aspoň jedného židovského rodiča, alebo bol vychovaný ako žid a neprestúpil na inú monoteistickú vieru ako kresťanstvo alebo islam (Podľa tejto definície ide teda iba o nepokrstených Židov.) 47 % Židov vstupuje do manželstva s ne-Židmi (roku 1970 to bolo iba 13 %) a majú nižšiu pôrodnosť ako väčšina Američanov.

teriálneho sveta. Matematika tu, pravda, tiež neostáva nemennou, bola však relatívne konštantná počas búrlivých prevratov v nazeraní na fyzikálny svet na prelome 19. a 20. storočia.¹⁷ Vo filozofii či histórii prírodných vied funkciu „vyššej úrovne“, ktorá garantuje kontinuitu hraje temer vždy matematika. Týmto sa tu však ďalej zaoberať nebudeme.¹⁸

Jeden jednoduchý príklad mimo oblasť prírodných vied, kde schému abstraktného konzervatizmu možno aplikovať, sme už spomenuli: príchod vianočného Ježiška. Tu kontinuita medzi naivným, detským a dospelým postojom je zachovaná na úrovni kresťanskej viery. Platí to aj všeobecnejšie. V kresťanských rodinách sa deťom, aspoň teda mojej generácie, vysvetľovalo, že iba hlúpi veria, že bábätka nosí bocian: my kresťanie vieme, že ich posielala Pán Boh rodičom, ktorí sa ľúbia. Dospelý nemôže naviazať na vieru v bociana na nijakej „vyššej úrovni“, veriaci ale vie, že bábätko naozaj Pán Boh „dáva rodičom, ktorí sa ľúbia“, aj keď tento fakt chápe menej naivne, menej doslovne, ako to dieťa. S touto analogiou možno myslím ísť ešte ďalej. Mnohé prírodné úkazy si ľudia vysvetľovali všelijako naivne, ale ako s tým bábätkom, mali buď jalovú, rozprávkovú „vieru v bociana“, ktorá vo svetle nových vedeckých poznatkov nemohla obstáť, alebo iba naivnú, nie však jalovú, vieru v Boha. Tam kde veda nemala konkrétne odpovede na to ako sa to či ono stáva (búrka, choroby, pohyb nebeských telies, vznik živého organizmu atď), veriaci videl priamy zásah Boha. Niekedy sa o objekte takejto naivnej viery hovorí ako o „Bohovi medzier“ (*God of the gaps*) v chápaní vonkajšieho sveta. Takáto viera však nie je jalová iba jej chýba interpretácia kompatibilná so súčasnými poznatkami prírodných vied a to buď preto, že k takýmto poznatkom sa spoločnosť ešte nedopracovala, alebo ich ten-ktorý jednotlivец nepozná či nechápe. Náboženský fundamentalista tu odpovedá tomu čo sme nazvali rigidným konzervatizmom.

Pravda, kto nerozumie matematike, nechápe celkom dobre sprostredkovateľskú funkciu matematiky medzi rôznymi modernými pohľadmi na fyzikálny svet (napr. Newton-Einstein). Podobne kto nemá vieru, resp. nerozumie jej kognitívnej funkcii, nechápe ani sprostredkovateľskú funkciu náboženstva ako sme ju opisovali v predchádzajúcom odstavci.

¹⁷ Niečo ako slnko nestojí nehybne voči Galaxii ako si to predstavoval Kopernik, je však relatívne nehybné v porovnaní s pohybom planet.

¹⁸ Pozri napr. moje úvahy, hlavne kritiku Thomasa Kuhna, v druhej časti *V zajatí negativizmu a relativizmu*,

Iným príkladom použitia našej schémy môže byť chápanie pojmu (etnický) národ, kde nový prístup k problematike som sa snažil vysvetlovať v úvahe *Národ — prežitok minulosti?* (SloKreSam 2). Tu kontinuita s klasickým pojmom je sprostredkovaná na úrovni kultúrnej nie nutne rodovej príslušnosti, pripúšťajúca tým pádom i (časť) príslušnosť jednotlivca ku kultúrnemu dedičstvu, niekoľkých národov. Teda kontinuita národného bytia, aby som použil Polakovičov termín, je daná nie konštantou „hlasu krvi“ ale „hlasu kultúry“. Prístup rigidného konzervatizmu tu pravda odpovedá tomu, čo sa nazýva nacionalizmus, ktorý tieto dva „hlas“ nevie rozoznať. V širšom kontexte sme všetci Európania kultúrnymi dedičmi klasického gréckeho a rímskeho sveta aj keď nie sme nutne pokrvnými potomkami pôvodných tvorcov tohoto sveta.

Abstraktný konzervatívec nebude teda proti žiadnej zmene, vrátane takej čo ide prehodnocovať dosť základné hodnoty a normy, pokiaľ bude zaistená istá abstraktná či vyššia úroveň na ktorej, z pozície ktorej, je zachovaná kontinuita. Ako sme už spomenuli, najťažšie je práve toto: kde a ako hľadať túto úroveň a čo je v nej potrebné zachovať. V oblasti filozofie prírodných vied, teda tam kde ide o vývoj poznatkov o fyzikálnom svete, úlohu tejto úrovne ktorá sprostredkuje (kognitívnu) kontinuitu hraje predovšetkým *čistá* matematika. Tam kde ide o situácie v ktorých hraje človek hlavnú rolu — problémy a vývoj spoločnosti, dielčích spoločenstiev či jednotlivcov, ustanovizní či právnych noriem atď — dobrým kandidátom pre túto funkciu vyššej úrovne je, aspoň teda pre veriaceho, „čisté“ náboženstvo. Čistá matematika je jasne definovaný pojem, „čisté“ náboženstvo tu však neideme definovať, ostáva ako nevyplnená medzera v týchto úvahách. Práve mnohým revolúciám minulých storočí — mám tu na mysli hlavne marxisticko-socialistickú, aj jej komunistickú aj západnú (iba ideovú) verziu — chýbalo ani nie to, že nemali jasne definovanú vyššiu úroveň na ktorej sa mohla udržať kontinuita¹⁹, ale že im na tom ani vôbec nezáležalo, búralo sa všetko a azda predovšetkým najvhodnejší kandidát kontinuity, kresťanské náboženstvo. Tento totálny relativizmus, kultúr, pojmov, koncepcií, kognitívny či hodnotový, je, pravda, dnes ešte viac explicitný u mnohých post-marxistických post-modernistov.

Keď som začal ako 17-ročný svoje vysokoškolské štúdiá v Prahe zarazila ma veta, ktorú vyslovil kamarát pri jednej hádke (tému som už zabudol) "Jseš tak blbej jako můj táta". Otcovská autorita

ako norma blbosti, to bolo pre mňa niečo nepochopiteľné. Dnes viem, že to je vlastne súčasť našej západnej tragédie. Nie tragédia iba česká ako som si to vtedy myslel, ale celej (západnej) Európy 19. a 20. storočia. Búrať všetko, aj autority a normy, ktoré by — aspoň po psychologickú stránku — mali byť jedným z kandidátov pre vyššiu úroveň na ktorej možno naväzovať na skúsenosti minulosti.

V nicejskom vyznaní viery spievanom či odriekanom asi dvomi miliardami katolíkov (gréckych, ortodoxných, rímskych), anglikánov, luteránov a iných protestantov každú nedeľu je Ježiš Kristus charakterizovaný slovami "trpel pod Pontským Pilátom, ukrižovaný, umrel a pochovaný bol...". Tieto slová sú témou Mel Gibsonovho nového filmu, ktorý má byť predvedený širokej verejnosti na Veľkú noc 2004. Je to najimpresívnejší film, aký som kedy videl. Týždeň po tom, čo som zhliadol predbežnú verziu, som sa stále ešte nevedel zbaviť dojmov z *The Passion*. Na každej omši, ktorej som sa odvtedy zúčastnil pri pozdvíhaní Tela Kristovho a kalicha s jeho Krvou sa mi myslou preháňajú šokujúce obrazy a oživujú utrpenie, ktoré sa znovupredstavuje na oltári. Neviem, či v iných veciach sme s Mel Gibsonom spriaznené duše. Nevadí. Dívam sa s obdivom a úctou na dvanásť rokov umeleckej práce, ktorá je Gibsonovým dielom. Žiadny iný film o Kristovi sa mu nemôže ani len zďaleka prirovnávať. Patrí do jednej kategórie spolu s Händelovým Mesiášom a Bachovými Pašiami podľa sv. Matúša. Umelecko dielo často presiahne rámec jeho ľudských medzí.

Michael Novak, Američan slovenského pôvodu, ("George Frederick Jewett Scholar in Religion and Public Policy" na AEI)
vo Weekly Standard, Aug 25, 2003.

Nemožno citovať pápeža, žeby sa prikláňal k univerzalizmu ("nik nebude zatratený"). Naopak, učí, že sú ľudia, ktorí naozaj povedali "nie" na Božie pozvanie k večnému životu. Verím, že tak tomu je, aj keď Cirkev nikdy neučila pod hrozbou herézie, že niekto (konkrétny) bol zatratený.

Avery Cardinal Dulles, *First Things*, Oct/2003.

¹⁹ Ako to bolo vo fyzike na prelome minulých storočí, kde prívrženci starého i nového sa mohli dohovoriť, zhodnúť či škriepiť, na úrovni čistej matematiky

Kvalita versus kvantita?

Richard Neuhaus, vydavateľ *First Things*, kritizuje v decembrovom čísle kardinála *Godfried Danneelsa* (70) z Belgie za výrok, že považuje sekularizáciu v podstate za dobrú vec. Kardinál: "Sekularizácia nás núti k silne uvedomelej voľbe toho v čo veríme. Človek už nie je katolíkom lebo sa ním narodil a to je dobrá vec. Nazdávam sa, že morálna voľba je dokonalejšia ak ju robí slobodný človek. Pripravujem sa na menšiu Cirkev lebo dobre viem, že slobodne urobené rozhodnutie je vždy náročnejšie ako rozhodnutie dané štádovou príslušnosťou." Iní cirkevní predstavení v západnej Európe, vrátane kardinála Ratzingera, sa vraj podobne vyjadrili.

K tomu Neuhaus: Mňa to nepresvedčuje. V krajinách ako Francúzsko alebo Nemecko, ktoré zažili taký zdrcujúci kolaps kresťanskej viery a praktík, jestvuje pokušenie robiť z núdze cnosť. Nie je mi jasné ako sa možno zmieriť, alebo dokonca nadchýňať pre "menšiu Cirkev" vo svetle pápežovho neustáleho volania po "novej evangelizácii" a "reevangelizácii" bývalých kresťanských kultúr. Zaujímavejšie je ale to, že takto hovoria európski vodcovia, ktorí sú typicky kritickí k tomu čo vidia ako radikálny individualizmus americkej, hlavne protestantskej, kultúry. Katolíci v tejto zemi nehovoria o sekularizácii ako o dobrej veci. A čo sa týka byť katolíkom podľa narodenia (a krstu) Američania sa s hrdosťou a vďačnosťou označujú za "kolískových katolíkov". Kardinál Danneels povýšene hovorí o "štádovej príslušnosti", katolícki Američania (autor naozaj píše *Catholic Americans* a nie *American Catholics*!) sú však radi, že patria k veľkým a prekviatajúcim farnostiam, ktoré zasa patria k najväčšej a naj-

rýchlejšie rastúcej náboženskej komunite v krajine, napriek mnohým výkyvom. Takže otázka znie: Kto sú vlastne tí katolíci tak hlboko zasiahnutí protestantským individualizmom? Je síce pravdou, že mnohí katolícki Američania sú iba "komunálni katolíci", ale katolicizmus je svojou podstatou komunálny. To platí v Belgicku ako aj všade inde. To, že západná Európa odumiera temer podľa každého ukazateľa, už nie je novinkou. V Belgicku, podľa nedávnych správ, každý desiaty občan sa už bol pokúsil o samovraždu. Tí ktorí robia veľké rozhodnutia "slobodne" bez podpory a riadenia tradície a kultúry patria najčastejšie k tým, ktorých Harold Rosenberg nazval „štádom nezávislých myslí“.

Moja poznámka: Čitateľ tohoto Samizdatu si už všimol moju záľubu vidieť mnohé zdanlivé kontroverzie či protirečenia skôr ako komplementárne pohľady na tú istú vec, ako navzájom sa doplňujúce verzie tej istej pravdy. To myslím možno aplikovať i tu, kde vlastne ide o komplementaritu kvalita-quantita. Kvalitné kresťanstvo či katolicizmus, ktorý vraj podporujú európski cirkevní predstavitelia aj na úkor kvantity, *versus* "kvantitné", široko zastúpené kresťanstvo či katolicizmus, ktorému dáva prednosť Neuhaus a ktoré vraj odráža americké preferencie. Aj tu teda možno vidieť (kontinentálnu, západnú) Európu a severnú Ameriku ako komplementárne, navzájom sa doplňujúce a nie ako buď-alebo. Iba extrémny na oboch stranách treba odsúdiť: kvalita bez kvantity je príliš abstraktná, neživá, kvantita bez kvality zasa jalová, bezduchá. Toto možno i nábožensky interpretovať.

Obetovaná náboženská sloboda?

Waleed Aly, Religious freedom sacrificed on the altar of the state, THE AUSTRALIAN 19. dec. 2003

Na základe doporučenia výboru francúzskych poslancov, francúzsky prezident Jacques Chirac sa 18. decembra 2003 dožadoval nového zákona, ktorý zakáže nosenie v štátnych školách nápadných foriem oblečenia vyjadrujúceho náboženskú príslušnosť.

Význam tohoto doporučenia je však iný ako by sa na prvý pohľad zdalo (*counter-intuitive*). Jeho následky pre sekularizmus sú totiž hlbšie ako pre tých, ktorých sa bezprostredne týka, pretože ohrozuje paradigmatické základy liberálno-sekulárneho myslenia. Pokiaľ toto rozhodnutie predstavuje nový smer v sekularistickej filozofii, tak vedie vlastne vojnu proti sebe. Sekularizmus je prítlačlivý tým, že vyjadruje odpor proti autoritatívnemu zlu ideologickej diktatúry. Sľubuje spoločnosť v ktorej náboženské a iné menšiny môžu žiť slobodne, bez útlaku a nemusia sa podriaďovať a riadiť svoj život podľa svetonázoru, ktorý nesdielajú.

Sekularizmom bola položená neporušiteľná hrádza medzi cirkvou a štátom, alebo všeobecnejšie

medzi sakrálnym a sekulárnym. Kresťanstvo, kedysi mocná imperiálna sila samo o sebe, odstúpilo teraz takéto veci cisárovi. Náboženské komunity mohli praktizovať svoju vieru, ale pojmy z právnej teológie nehrali podstatnú rolu vo vládnutí, ktoré malo byť vyslobodené z pút náboženských zákonov. Bola to teória vedúca k väčšej slobode.

Chiracova výzva je však anti-tézou tohoto všetkého. Popiera slobodu. Vytvára agresívne protináboženský symbolizmus, ktorý vraví, že ak už vierovyznania vôbec majú existovať tak iba tam, kde nie sú vidno. Toto ani nerešpektuje separáciu cirkvi a štátu a iste ju neupevňuje. Skôr predstavuje zničenie cirkvi štátom. Tragickou iróniou tohoto všetkého je, že ak navrhovaný zákaz sa

stane zákonom, francúzsky parlament riskuje pretavenie všetkých obyvateľov do umelo vytvorenej, autoritatívnej homogenity. Štát sa stane verejným nepriateľom určitých druhov náboženských prejavov, ktoré vôbec nemajú vplyv na vykonávanie vládnej administratívy.

Rétorickým efektom tohoto je vytvorenie dominantnej, vládou podporovanej ideológie, ktorej sa treba podriaďiť v bodoch styku s verejnosťou. To pripomína teokracie pred ktorými mnohí sekularisti chceli utiecť. Nedovoľuje sa cirvi a štátu operovať vo svojich vlastných sférach. Namiesto toho je tu vážne nebezpečie, že stredoveká kresťanská cirkev bude nahradená novou, sekulárnou, cirkvou.

ťanská cirkev bude nahradená novou, sekulárnou, cirkvou.

Ak je pravdou, že sekularizmus nie je zakotvený v náboženských zákonoch, logickým dôsledkom toho je, že sekularizmus musí byť zakotvený vo svojich vlastných filozofických základoch. Chirac sa vyhráza, že tieto základy otrasie. Ak sa sekularizmus vydá týmto smerom po celom svete, stane sa zdrojom útlaku podobného tomu, proti ktorému chce byť liekom.

Melbournský advokát *Waleed Aly* je v predstavenstve *Islamského výboru vo Viktórii* (Islamic Council of Victoria).

Vedomie a seba-vedomenie

V úvodníku SloKreSam 6 sme si sľúbili, že sa budeme snažiť hľadať kresťanské odpovede na otázku, kde sú hranice medzi človekom, inou biologickou jednotkou a počítačom. Skôr než budeme môcť na túto tému povedať niečo konkrétne musíme si upresniť dve veci.

Prvá sa týka dohody o terminológii.²⁰ Budeme hovoriť o *vedomí*, o *vedomenom* živote či organizme ak pôjde o vyššie predľudské organizmy, teda zvieratá. Pritom sa nebudeme (zatiaľ?) snažiť definovať kde, u ktorých, či tak, začína táto uvedomenosť. Je jasné, že napr. pes má vedomie v biologickom slova zmysle (môže byť v bezvedomí, napr. po injekcii), nie sú však jasné detaily rozdielu medzi jeho — alebo napr. šimpanzovým — vedomím a *seba-vedomením*, ktorého je schopný iba človek a to každý človek aj ten najprimitívnejší. Produktom seba-vedomenia je aj to, čo sa klasicky nazýva “rozum a slobodná vôľa”.

Spomeňme²¹, že keď sme použili počítačovú metaforu *hardware-software* na opis živej, vrátane ľudskej, bytosti tak sme prirovnali k operačnému systému (Windows, Linux, Mac OS, ktorý robí neživý počítač vôbec použiteľným), to čo tu teraz nazývame vedomím. Seba-vedomenie potom odpovedá tomu, čo sme prirovnali k inteligentnému programu (napr. *word-processor*), ktorý je bezprostredne potrebný k originálnej tvorbe. Špekulovali sme, že v tomto zmysle človeka Boh nie natoľko *stvoril* ale *tvorí*, teda stvorenie človeka je *procesom*, nie jednorázovým aktom: naše seba-vedomenie pritom Boh potrebuje podobne ako ja potrebujem tento program MS WORD, aby

som napísal tieto riadky. K metafore *hardware-software* sa ešte vrátíme v opatrnejšej forme.

Druhá vec, ktorú treba úvodom spomenúť je to, že človeka sa možno snažiť “aproximovať” z dvoch, vlastne troch, strán:

- (1) Ako veľmi zložitý *program* na veľmi dokonalom, v podstate ale neorganickom počítači — vtedy hovoríme o umelej inteligencii či AI (*artificial intelligence*).
- (2) Ako človekom umelo vytvorenú samo sa tvoriacu *biologickú jednotku*.
- (3) A samozrejme, možno špekulovať o kombinácii oboch, napríklad niečo ako biologický počítač. Cyborg, o ktorom sme sa zmienili v už spomínanom úvodníku k SloKreSam 6 sem nepatrí, je to kombinácia — jednoduchá či dômyselná — prípadu (1), prípadne (2), a skutočného človeka. Takisto sem nepatrí geneticky či psychologicky upravený “nadčlovek” budúcnosti.

Vo všetkých týchto prípadoch, do oblasti úplných špekulácií patrí možnosť konečného cieľa: umelého vytvorenia seba-vedomenia. Aj keď tým predbieham, chcem tu hneď podčiarknuť svoj (ale nie iba môj) osobný názor, že umelé seba-vedomenie, teda umelý človek, je nedosiahnuteľný cieľ, aj keď sa k nemu ešte dlho môžeme približovať a urobiť veľa užitočného cez AI výskum. A to z principiálneho dôvodu, ktorému ešte nerozumieme, ktorý ešte celkom nevieme formulovať a ktorý bude *diktovaný vedou*, nie (iba) náboženstvom. Podobne ako sa *perpetuum mobile*²² ukázal nakoniec ako chiméra, hoci snahy na skonštruovanie takého ideálneho stroja viedli k

²⁰ Ani v angličtine to nie je jednoznačné: termíny *consciousness*, *awareness*, *self-awareness* sa používajú rôznymi autormi rôzne, niekedy to čo jeden nazýva *consciousness* druhý nazýva *awareness* a naopak.

²¹ Pozri *Duša a posmrtný život*, SloKreSam 5.

²² stroja, ktorý pobeží do nekonečna bez potreby dodávať mu energiu zvonka

všeličomu užitočnému, aj keď nie k ideálu ktorý sa hľadal. Dôvod pre to je dnes jasný každému stredoškólakovi, v 13. storočí to tak jasné nebolo.

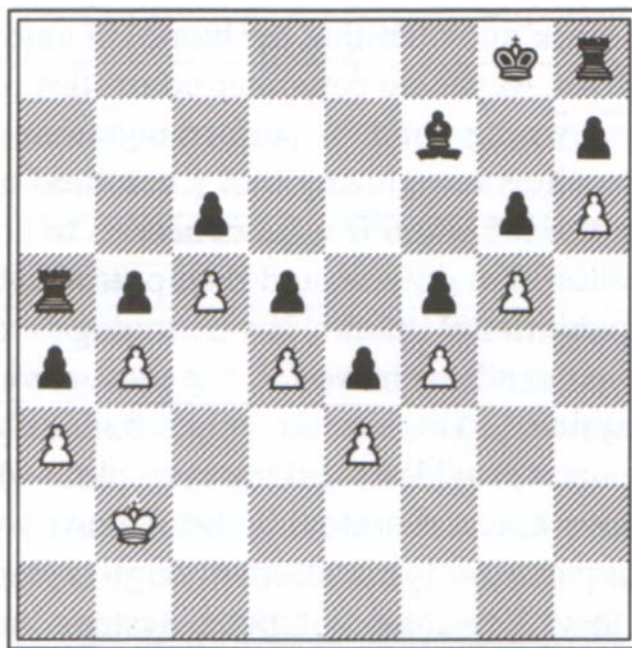
Pozrieme sa teraz iba na prvú situáciu, na problematiku AI, teda nejakého superpočítača so superprogramom, ktorý by vytvoril umelú osobnosť, umelé seba-vedenie s rozumom a slobodnou vôľou. Na túto tému už bolo všeličo povedané a názory sa rôznia. Jeden autor, ktorý sa teoreticko-principiálnej (teda nie prakticko-technickej) problematike AI venoval je matematik a fyzik Roger Penrose, spolupracovník Stephena Hawkinga známy aj mnohými výsledkami z teórie relativity. Ide o tri knihy na túto tému²³, z ktorých druhá definuje problém tak ako sa to tu pokúsím vysvetliť.

Činnosť každého normálneho počítača spočíva na aktivite, ktorú nazveme *počítačovou procedúrou* (*computational procedure*). Táto procedúra môže byť organizovaná, zhruba povedané, dvomi spôsobmi: *zhora-dole* (*top-down*) alebo *zdola-hore* (*bottom-up*). V prvom prípade ide o jasne predprogramovaný algoritmus (postupnosť operácií), ktorý jednoznačne vedie k cieľu dopredu určenému.²⁴ V druhom prípade postup nie je dopredu jednoznačne určený, inštrukcie určujú iba ako sa má počítač "učiť", ako sa má chovať na základe "skúsenosti", ktorú získal v predchádzajúcich krokoch a má uložené v pamäti.²⁵ Je zrejme, že procedúra zhora-dole je príliš plytká na to aby mohla úplne nahradiť činnosť mozgu, tobôž vytvoriť seba-vedenie. Pre procedúru zdola-hore sa názory rozchádzajú, lebo si ťažko možno predstaviť obmedzenia, ktoré by a priori stáli v ceste dostatočne komplexného programu na počítači s velikánskou pamäťou, ktorý sa neustále učí. Penrose však proti tomuto argumentuje, vidí principiálne obmedzenia, ktoré sa snaží pomocou matematiky a kvantovej fyziky podložiť.

Nebudeme sa tu samozrejme pokúšať ich vyložiť iba zopakujeme, že jeho argumenty sú pre mnohých odborníkov prijateľné, pre iných nie. Čo sa tu však oplatí od Penrosa prevziať je jeho postulovanie problému AI, jeho klasifikácia štyroch možných prístupov či názorov na AI:

- (A) Každé myslenie je počítačová procedúra: city, seba-vedenie, všetko je *redukovateľné* na hociako zložitú, v podstate ale iba počítačovú činnosť.
- (B) Seba-vedenie je výsledkom fyzikálnych aktivít v mozgu, ktoré môžu byť počítačom *simulované* bezo zbytku (takže taký počítač sa navonok bude chovať presne ako človek) nemôže to však vyvolať u počítača samo seba-vedenie.
- (C) Seba-vedenie je výsledkom nejakých nám ešte neznámych fyzikálnych aktivít v mozgu, ktoré však žiadnym počítačom *nemôžu byť simulované* bezo zbytku. Počítač ani navonok sa nemôže chovať ako človek.²⁶
- (D) Seba-vedenie nemožno vysvetliť žiadnym fyzikálnym, počítačovým či iným vedeckým spôsobom.

Názor (A) je pravdepodobne pre veriaceho neprijateľný a aj z vedeckého hľadiska sa zdá dosť extrémny. Na druhej strane k názoru (D) nemá veda čo povedať, hoci sa samozrejme viere ako takej neprieči. Z ostávajúcich dvoch Penrose vo svojich knihách jednoznačne argumentuje za alternatívu (C) proti alternatíve (B).

Biely je na rade a je to pat, remíza, pokiaľ neporuší blokádu svojej strany bielymi sedliakmi. To je samozrejme i pre šachistu-začiatočníka. Deep Thought — najväčší súčasný šachový počítač, ktorý už porazil veľa šachových veľmajstrov — však vzal vežu. čím porušil blokádu a bielvi prehral.

²³ Cisárova nová myseľ (*The Emperor's New Mind*), OUP 1989; Tíne mysle: pátranie po chýbajúcej vede o seba-vedení (*Shadows of Mind: A Search for the missing Science of Consciousness*), OUP 1994; Velikánske, maličké a ľudská myseľ (*The Large, the Small and the Human Mind*), CUP 1997 (spolu s A. Shimony, N. Cartwright, S. Hawking)

²⁴ Príkladom môže byť Euklidov algoritmus: nájdenie najväčšieho spoločného deliteľa dvoch čísiel.

²⁵ Príkladom sú rôzne systémy simulujúce nejaký skutočný, od počítača nezávislý, zložitý fyzikálny priebeh, napr. neuronové siete.

²⁶ Penrose pripomína pozoruhodný fakt, že *cerebrum*, časť mozgu zodpovedná za seba-vedomé procesy ("slobodnú vôľu") má rádovo rovnaký počet neuronov (10^{11}) a prepojenie medzi nimi, ako *cerebellum*, časť mozgu, ktorá riadi nevedomé činnosť. Teda "počítačová komplikovanosť" mozgu sa nezdá byť zdrojom seba-vedenia.

Týmto rôznym scenáriam odpovedajú aj rôzne výhliadky pre *budúcnosť ľudstva*. V prípade (A) počítače raz prekonajú ľudí, títo ale budú mať možnosť sa k nim pripojiť: ak moje ja nie je nič iné iba počítačová procedúra, môžem principiálne svoje ja preniesť z tohoto smrteľného tela na nesmrteľné telo nejakého superpočítača. Alternatíva (B) túto možnosť nedáva (prenesiem všetky svoje schopnosti, matematické, jazykové atď, ale to nebudem ešte ja, lebo seba-vedenie nemožno simulovať). Podľa scenárií (C) alebo (D) človek bude vždy stáť nad počítačmi, vždy mu ostanú schopnosti ktoré nemá žiadny superpočítač. Pravda, (C) je otvorené voči možnosti budúcich vedeckých (biologických, kvantový počítač) výsledkov, ktoré budú nepočítačovou formou simulovať fyzikálne aktivity v mozgu, ktoré predstavujú seba-vedenie.²⁷ Potom by sme boli zasa v scenáriu (A), presnejšie jeho nepočítačovej verzii. To je však alternatíva úplne špekulatívna a nemá väčšiu vedeckú honotu ako hociaká náboženská viera.

Iná téma, ktorá zasa zaujíma viac právnikov je to, či takým superpočítačom budúcnosti priznať práva a povinnosti. V prípade (A) zrejme áno, v prípade (B) skôr nie (lebo zodpovednosť za činy predpokladá seba-vedenie, ktoré napr. ani pes nemá), v prípade (C) a (D) určite nie. Osobná zodpovednosť predpokladá slobodnú vôľu, ktorá je súčasťou kvality dávajúcej seba-vedenie. Penrose ďalej hovorí o rozdieloch medzi termínami, ktoré nazýva *awareness*, *understanding*, *consciousness* a *intelligence*. Jeho *consciousness* odpovedá tomu, čo my tu nazývame seba-vedenie²⁸ a má okrem svojej aktívnej zložky, slobodnej vôle, aj pasívnu zložku, ktorou je schopnosť chápať, alebo zjednodušene *inteligencia*.²⁹ Toto už nie je ďaleko klasického delenia na rozum a slobodnú vôľu.

Ak sa teda prikloníme ku scenáriu (C), ktorému fandí Penrose, otvorenými ostávajú vlastne dve otázky, ako to aj sám zdôrazňuje. (i) Aký druh fyzikálnych nepočítačových síl či aktivít je zodpovedný za seba-vedenie; a potom poznajúť tieto aktivity, (ii) ako zostrojiť umelú intelligen-

ciu, teda obsahujúca aspoň pasívnu časť seba-vedenia (bez slobodnej vôle), ktorá bude chápať pojmy, problémy, ako človek, nie iba ako dnešné počítače. Umelá inteligencia aj so slobodnou vôľou, teda umelý človek, je vec ešte utopickejšia. Penrosov význam sa predsa len zdá byť viac v tom, proti čomu argumentuje (scenária (A) a (B)) než v tom čo uprednostňuje, alternatívu (C) — v nádeji, že alternatívu (D), ktorá by bola pre veriaceho najpriateľnejšia bez veľkej intelektuálnej námahy, možno ignorovať.

Nazdávam sa však, že toto neznamena, že z pozície kresťanskej viery by sme mali a priori uprednostňovať či zamietat niektoré z týchto scenárií. Rozdiel medzi (B) a (C) je technického rázu bez náboženských implikácií, (A) sa zdá najmenej symaptické, ale aj tak. Ak je človek definovaný ako hociaké telo na ktorom sa realizuje seba-vedenie, potom nie je dôležité ako vznikol. Veriaci vie že ho vytvoril resp. tvorí Boh, aj keď "technológia" môže byť rôzna: (normálne plodenie, umelé oplodnenie, klonovanie či iná dnes ešte neexistujúca procedúra). Neide teda tak o problém "umelého" človeka ako skôr o *problém nedokonalého človeka či poločloveka*, ako dôsledok neinformovaného a nezodpovedného experimentovania, napr. poločlovek-polozviera, poločlovek-polopočítač, geneticky sľušovaný človek, atď. Všetko dnes technické nemožnosti, ale dobre mysliteľné vo svetle gigantických pokrokov v biológii, genetike a nakoniec aj počítačovej technológii. To už by nebol problém iba konceptuálny, kde a čo je ešte človek, ale predovšetkým *morálny*. To však je už zasa iná téma

Slovenský kresťanský samizdat

Štvrťročník informujúci a uvažujúci o kresťanskom svetonázore a kresťanskej kultúre

Vychádza štvrťročne v elektronickej forme ako PDF file (pre Acrobat Reader 3.0 – 5.1).

Vydáva: *George Virsik*,
Neusser Straße 453, D 50733, Köln.
gversik@t-online.de
<http://gversik.bei.t-online.de>

Za výber príspevkov a za obsah nepodpísaných príspevkov zodpovedá vydavateľ; za obsah podpísaných príspevkov autor.

Štvrťročník môže každý ľubovoľne, rozširovať, v elektronickej alebo vytlačenej forme.

To isté platí pre prípadné prevzatie článkov a príspevkov v komerčne či ináč vydávaných publikáciách s jedinou podmienkou, že bude plne udaný autor i zdroj (Slovenský kresťanský samizdat).

²⁷ Penrose explicitne vraví, že tento simulátor nemusí byť nutne biologického rázu, skôr sa prikláňa k niečomu založenému na kvantových stavoch v mikrosvete

²⁸ Toto je trochu čudné, prirodzenejšie by sa zdalo nazývať *consciousness* to čo ja som nazval vedomím, teda kvalita, ktorú má i zviera, a pre naše seba-vedenie použiť termín *self-awareness* ako to robia iní autori.

²⁹ Penrose vlastne používa termín *awareness* pre túto pasívnu zložku a odlišuje ju od pojmu *intelligence*, to je ale detail, ktorý si dovoľm ignorovať. Oboje chce zdôrazniť rozdiel medzi tým ako veci chápe človek a ako "chápe" počítač procedúru či program, ktorý sleduje.